

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
«Особливості галицького іконопису кінця ХІХ – початку ХХ століть:
філософсько-релігієзнавчий контекст»
Руско Надії Михайлівни
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Дисертаційне дослідження Руско Надії Михайлівни присвячене галицькій іконі яка є, по суті, феноменом культури, що набув архетипних рис завдяки своїй здатності передавати усталені смисли. Звернення уваги на галицьке іконописання безперечно є актуальним для релігієзнавчого і філософського знання, оскільки дає розуміння не лише ікони як частини візуальної культури, але і осмислення глибоких релігійно-екзистенційних питань.

Дисертаційне дослідження має яскраво виражене міждисциплінарне наукове спрямування. Попри значну кількість вчених, що досліджували феномен ікони слід відзначити нестачу наукових розробок теоретичного осмислення галицького іконописання кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Так, параграф 1.1 «Стан наукового вивчення проблеми» присвячено аналізу літератури, де розглядаються концептуально-мистецькі положення галицького іконопису; література, що стосується богословського і релігієзнавчого дослідження галицької ікони. У наступному параграфі «Джерельна база дослідження» Надія Руско аналізує основні богословські та теологічні джерела роботи – Святе Письмо, рішення Вселенських і Помістних Соборів, праці Отців Церкви. Праці останніх і є основним джерелом для філософських розмірковувань авторки.

Слід звернути увагу на частину дисертаційного дослідження, яка присвячена релігійно-ціннісним вимірам ікони та її місця у християнському мистецтві. Тут авторка детально висвітлює історичний зріз знаків та символів головних персонажів християнської історії, які пізніше стають головними постатями іконографії. У параграфі 2.1 показана логіка розвитку ікони від виникнення до ХХ століття.

Поряд з тим, авторка аналізує великий об'єм живописного матеріалу. Аналіз галицького іконописання здійснений на базі творчості К. Устияновича, М. Сосенка, Ю. Буцманюка, Ю. Панькевича, О. Кульчицького, А. Монастирського, Т. Копистинського, М. Бойчука, а також настінних розписів та іконостасів галицьких храмів. Безперечно, у цьому контексті, є оригінальним використання терміну «іконо-картина», під яким розуміється поєднання елементів ікономалярства і картини. Це – ікона написана за вільним трактуванням канону, яка суттєво відрізняється від іконопису «за правилами». Фактично іконо-картина виконує функцію світської ікони.

З іншого боку, науково виправданим є звернення Надії Руско до ідей аналітичної психології. Через архетипи колективного несвідомого розроблені К. Г. Юнгом прослідковується розгортання галицької ідентичності, конструювання її особливих рис на основі архетипів аніми, анімуса, Великої матері, тіні, Світового дерева. Загалом же у роботі зроблена спроба розкрити питання ідентифікації та самоідентифікації галичан через ікону, що відповідає філософському контексту дослідження. Зважаючи на це, безперечно актуальним є звертання уваги авторки на політизацію галицького іконопису та його національний елемент.

Разом із тим, аналіз рецензованого дисертаційного дослідження дає нам підстави висловити низку пропозицій та зауважень щодо окремих тез та аспектів роботи. Серед пропозицій виділяємо наступні.

1) Оскільки значна частина галицького іконопису має чіткі сюжети, які авторка описує у дисертації, доречним було б використати поняття *нарративу ікони* та спробувати через аналіз комунікативних особливостей останньої вивести смислові особливості аналізованого феномена.

2) Релігійно-філософський компонент іконописання безперечно передбачає екзистенційні мотиви, тому робота збагатилася б, якби авторка виділила в аналізі такі категорії як вірність, зрада, любов, жертва, вибір та відповідальність. Про деякі із них у тексті згадується, але, на жаль, лише побіжно.

3) Галицький іконопис за своїми сюжетами та метафорами безперечно пов'язаний із світовою духовною традицією, тому доречно було б прослідкувати зв'язок основних християнських символів, про які пише авторка, - хреста, голуба, риби, хліба, винограду та ін. – з іншими релігійно-міфологічними системами, насамперед єврейською традицією, грецькою, вавилонською, єгипетською та ін.

4) У третьому розділі «Феномен галицької ікони у релігієзнавчо-філософському дискурсі» дисертантка лише зачіпає питання священного часу. Безперечно ця тема заслуговує на детальний аналіз, і крім ідей М. Еліаде, до яких відсилається Надія Руско, можна звернутися до робіт Р. Отто, Р. Барта, Е. Мелетинського, П. Тілліха, Л. Штомпеля, О. Ф. Больнова.

5) Авторка використовує поняття «українського стилю», виносить його навіть у назву параграфу 4.1. Але, аналізуючи живописні твори, ніде у тексті роботи не виділяє характеристики цього стилю, не пояснює у чому ж його особливості. Робота б безперечно виграла та стали зрозумілими охарактеризовані авторкою приклади, якби вона презентувала чітке уявлення про цей стиль.

Також деталізація та великий об'єм практичного матеріалу у дечому зашкоджують філософській оцінці галицького іконопису, авторка «занурюється» у семіологію, тлумачення конкретних символів, історичні перипетії, мистецтвознавчу характеристику.

Дискурсивний характер мають деякі частини дисертаційного дослідження, зокрема 4 розділ роботи «Іконописна спадщина галицьких іконописців» можна охарактеризувати як мистецтвознавчий. Тут дається біографічно-мистецтвознавчий аналіз діяльності окремих художників-іконописців, ідеї яких доречно було б вписати у філософсько-релігієзнавчий контекст.

У першому розділі недостатньо охарактеризовані філософські джерела дослідження, дисертантка увагу звертає переважно на твори Отців Церкви та роботи мистецтвознавців. Тому наукова робота тяжіє до історії філософії та мистецтвознавства. А аналізуючи «неовізантинізм» у іконописі галицьких митців дисертантка, фактично, звертається лише до спадщини М. Бойчука.

Уточнення вимагають і деякі методологічні та смислові аспекти роботи.

По-перше, низку завдань поставлених авторкою можна оцінити як підготовчі та методологічно необхідні етапи написання роботи, але не виносити як дослідницькі. Наприклад, «проаналізувати стан наукового вивчення проблеми й основні ідейні напрями та евристичний потенціал джерельної бази іконописання» або «обґрунтувати методологічні засади дослідження та сформулювати комплекс методів, принципів і підходів у контексті синтезу конструктивних постулатів галицького іконопису; визначити релігійно-ціннісні виміри ікони та її місце у християнському мистецтві» (с. 6).

По-друге, постулюючи основні положення і висновки, які виносяться на захист, авторка не виправдано переобтяжила їх банальною очевидною інформацією. У частині «Вперше» такими недоречними твердженнями є: «Акцентовано увагу на тому, що картина – віха на шляху естетичного становлення людини; ікона – віха на шляху спасіння людини» (с. 6), «аргументовано, що галицький іконопис сповнений українськими стилістичними особливостями: елементами національного одягу, предметами побуту, природно-географічними та світоглядно-ідеологічними особливостями» (с. 6).

По-третє, у параграфі 1.3 «Методологія дослідження» аналізуючи методи авторка згадує етнометодологічний, який «передбачає виявлення впливу культурних традицій і давніх вірувань певного регіону України на формування світогляду, який відображався в галицьких іконах» (с. 27). Але фактично це не метод, а галузь соціологічного знання, що має свої методи – документальний, експериментальний та ін. Тому етнометодологію недоречно виділяти у метод.

По-четверте, виникають певні запитання і до деяких пунктів загальних висновків. Третій пункт є інформативно-очевидним, він не підтверджує новизну роботи, не розкриває наукові напрацювання авторки. «Релігійна символіка, характерна для християнства, має сукупність символів, за допомогою яких виражаються різні абстрактні поняття і вчення. Вона може бути у вигляді матеріальних, словесних, зображувальних знаків, останні мають ритуальний характер і слугують еквівалентно заміником святого тексту.

Упродовж своєї історії людство виробило достатню кількість засобів зображення та фіксації набутого культурного та релігійного досвіду» (с. 168 – 169).

Не науково сформульований і п'ятий пункт висновків, який також має надто узагальнений характер. «Уся складність розкриття співвідношення профанного і сакрального в галицькій іконі полягає передовсім у тому, що, починаючи з кінця XVIII століття, канонічну ікону почали витісняти ікони так званого «академічного» стилю – по суті, картини на релігійні теми» (с. 169).

Однак, зазначені зауваження не стосуються ключових положень дисертації та автореферату й не знижують високий науковий рівень авторського підходу до вивчення складної та важливої проблематики. Безперечно, наукова робота є актуальною, основні положення новизни отриманих результатів заслуговують на позитивну оцінку. Дисертація є цілісним завершеним дослідженням з проблем релігієзнавства і визначає оригінальний погляд на сутність та зміст проблематики, що складає предмет вивчення, сприяючи більш адекватному її розумінню вітчизняною науковою спільнотою. Крім того, вважаємо, що отримані результати закладають перспективи подальших досліджень.

Робота Надії Руско належним чином апробована на 8 міжнародних та всеукраїнських конференціях та у 12 публікаціях. Також, результати роботи періодично висвітлювалися у фахових виданнях з переліку, затвердженого ВАК України, у вигляді наукових статей. Опубліковані статті та автореферат відбивають основний зміст дисертації.

Зміст дисертації Руско Надії Михайлівни «Особливості галицького іконопису кінця XIX – початку XX століть: філософсько-релігієзнавчий контекст» характеризується актуальністю, а також має теоретичне та практичне значення для сучасної релігієзнавчої та філософської думки. Дане дисертаційне дослідження цілком відповідає вимогам до науково-теоретичного рівня робіт такого ґатунку. При цьому також воно відповідає пунктам 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України 24 липня 2013 року за № 567. Тож її авторка заслуговує на

присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності
09.00.11 – «релігієзнавство».

**Кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології та філософії
Національного університету «Острозька академія»**

Петрушкевич М. С.